

УДК 347.4

А. С. Коломієць

аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
кафедра цивільно-правових дисциплін
пл. Свободи, 4, Харків, 61077, Україна

ДОГОВІРНА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ НАДАННЯ ПОСЛУГ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Статтю присвячено аналізу цивільно-правового договору сурогатного материнства і підставам настання договірної цивільно-правової відповідальності в разі невиконання або неналежного виконання сторонами даного договору його умов.

Ключові слова: договір сурогатного материнства, цивільно-правова відповідальність.

Постановка проблеми. Дана стаття присвячена дослідженню цивільно-правової відповідальності за неналежне виконання або невиконання договору сурогатного материнства на основі положень чинного законодавства, наукової доктрини і правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правовідносини сурогатного материнства є достатньо новими, тому в науці не представлено значної кількості праць з цієї тематики. Проте аспекти цивільно-правового регулювання представлені в роботах А. О. Пестрікової, Є. С. Мітрякової, Є. В. Стеблівої, Т. Є. Борисової, окремих статтях С. В. Антонова. В Україні не відсутнє цілісне дослідження щодо проблем правового регулювання сурогатного материнства, укладання договору сурогатного материнства і цивільно-правової відповідальності за договором сурогатного материнства.

Постановка завдання. За умов швидкісного науково-технічного прогресу в правових системах мають з'являтися нові алгоритми регулювання специфічних відносин, які виникають завдяки винаходам сучасних науковців, в тому числі і в сфері здійснення репродуктивних прав. Правовідносини сурогатного материнства носять комплексний характер, їм властиві елементи сімейно-правових, цивільно-правових і адміністративно-правових відносин. В нашій статті ми будемо розглядати сурогатне материнство в аспекті цивільного регулювання, як послугу, що оформлюється цивільно-правовим договором, а отже присвятимо її дослідженню договірної відповідальності за неналежне виконання договору сурогатного материнства.

Виклад основних положень. Сурогатне материнство пов'язано із здійсненням особами своїх репродуктивних можливостей. Точніше, з ускладненням такого здійснення. Репродуктивні права — це права особи самостійно ухвалювати рішення щодо кількості власних дітей, інтервалів між їхнім народженням, штучного переривання вагітності в законодавчо визначені терміни, використання допоміжних репродуктивних технологій у

випадках неможливості мати дітей природним способом. Репродуктивні права є частиною прав на охорону здоров'я, яке є природним правом особи, що закріплено на конституційному рівні і як особисте немайнове цивільне право. Якщо вдається до поняття сурогатного материнства, то це вид репродуктивних технологій, одним із методів терапії безплідності, коли окремі або всі етапи зачаття і раннього розвитку ембріонів здійснюються поза організмом генетичної матері. З медичної точки зору, сурогатне материнство — це запліднення яйцеклітини штучним методом з наступним поміщенням ембріона, отриманого від генетичних батьків, в порожнину матки іншої жінки — сурогатної матері. З юридичної точки зору — це послуга з виношування і народження дитини з наступною реєстрацією немовля як дитини замовника послуги.

Фактично сурогатне материнство розпочалося з 80-х років ХХ століття. Отже, нормативна база в цій сфері достатньо нова і генеза розвитку правового регулювання не має значної історії. Цивільно-правове регулювання сурогатного материнства в Україні і наслідків його неналежного виконання або невиконання здійснюється Основами законодавства України про охорону здоров'я [1], Цивільним кодексом України [2], Сімейним кодексом України [3], Інструкцією про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій [4]. Напрямок регуляторного державного впливу закладені в Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 роки» [5], Державній програмі «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року [6]. Цікавим, з точки зору проектного законодавства, є Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій» [7].

Умовами застосування замінного (сурогатного) материнства є генетичний зв'язок дитини принаймні з одним із майбутніх батьків та відсутність безпосереднього генетичного зв'язку дитини із заміною (сурогатною) матір'ю, крім випадків, коли заміною (сурогатною) матір'ю є родич майбутніх батьків. До ознак сурогатного материнства відносяться наступні: наявність генетичного зв'язку між особами, що очікують дитину, та дитиною (ембріоном); факт виношування жінкою дитини саме з метою передачі особам, які її очікують; укладання до моменту зачаття дитини договору про виношування дитини сурогатною матір'ю; об'єкт правовідносин, який полягає у послугі з вагітності, виношування та народження дитини; сурогатне материнство має бути методом лікування безпліддя, тобто тільки особи, які самостійно не можуть народити дитину, мають право звертатися до цих послуг; батьки-замовники є біологічно та юридично батьками дитини, таким чином сурогатна мати не віддає свою дитину, а передає біологічним батькам їх дитину, якій вона тільки допомогла народитися; сурогатне материнство здійснюється за допомогою спеціалізованого акредитованого закладу охорони здоров'я, який здійснює усі медичні процедури: зачаття ембріона *in vitro* (поза людського організму), перенос ембріона до матки сурогатної матері, народження дитини; результатом має бути народження дитини, яка буде зареєстрована дитиною замовників послуги.

Для найбільш оптимальної побудови правовідносин сурогатного материнства, задоволення законних інтересів всіх суб'єктів цих правовідносин, а також врегулювання питань цивільної відповідальності необхідно дотримуватися принципів запровадження програми сурогатного материнства. Аналіз законодавства і наукової доктрини дозволив вичленити наступні принципи сурогатного материнства: захист прав і охоронюваних законом інтересів особи як у сфері здійснення репродуктивних прав, а також в сфері загальних цивільних прав на охорону здоров'я та інших суб'єктивних прав; законність, добровільність та інформованість всіх учасників цих правовідносин; вільне волевиявлення сторін, що оформлюється договором про сурогатне материнство; цільна взаємодія батьків-замовників і сурогатної матері з закладом охорони здоров'я, в якому проводиться процедура штучного запліднення; заборона зловживань як з боку сурогатної матері, так і батьків-замовників шляхом шантажу щодо процесу виношування, народження і передачі дитини.

Кваліфікація юридичної відповідальності залежить від виду сурогатного материнства, до якого звернулися сторони. Існує два види сурогатного материнства: 1) традиційне сурогатне материнство — від яйцеклітини сурогатної матері, заплідненої партнером іншої жінки. Традиційне сурогатне материнство має на увазі біологічне споріднення між жінкою, що виношує дитину для іншої пари, і цією дитиною. У більшості країн світу (у т. ч. в Україні) даний вид сурогатного материнства категорично заборонений і розглядається як передача (продаж) матір'ю своєї дитини; 2) повне сурогатне материнство — імплантація в матку сурогатної матері заплідненої яйцеклітини іншої жінки. Повне сурогатне материнство — це коли між сурогатною матір'ю та плодом, що їй імплантується, немає генетичного зв'язку. Ї у тій, й у іншій ситуації гестаційна жінка (що виношує дитину) має намір залишити дитину передбачуваним батькам, які приймають на себе батьківську відповідальність за дитину.

Якщо ми розглядаємо сурогатне материнство як послугу з обов'язком сурогатної матері віддати замовникам дитину, то традиційне сурогатне материнство неприйнятне, на відміну від повного сурогатного материнства. У такому випадку при повному сурогатному материнстві замовники можуть використовувати як підставу для захисту своїх батьківських прав на дитину не тільки договір, але й генетичну спорідненість з дитиною.

Правовідносини з приводу сурогатного материнства породжуються правочином, тобто цивільно-правовий договір є підставою для існування певного зв'язку між учасниками відносин сурогатного материнства. Відповідно, підстави настання цивільно-правової відповідальності в сфері послуг сурогатного материнства можуть бути договірними і деліктними. Оскільки йдеться про договір сурогатного материнства, а такий договір є непоіменованим у нашому законодавстві, то необхідно визначитися, що є предметом і змістом даного договору. А. О. Пестрікова дає наступне поняття договору сурогатного материнства — «це угода між особами (подружжям), які бажають стати батьками, та жінкою (сурогатною матір'ю), яка згодна за винагороду або без неї на штучне запліднення, виношування та наро-

дження дитини, з наступною реєстрацією названими батьками» [8, с. 67]. О. С. Мітрякова дає дещо інше поняття досліджуваного договору: «договір сурогатного материнства — це угода, укладена між сурогатною (яка виношує) матір'ю і замовниками, предметом якого виступає надання відплатних послуг сурогатною матір'ю по виношуванню та народженню генетично чужої їй дитини для подальшої передачі її замовникам» [9, с. 82]. На нашу думку, за договором сурогатного материнства одна сторона (сурогатна матір) зобов'язується пройти процес зачаття, виносити і народити дитину, яка буде зареєстрована як дитина другої сторони (замовника послуги), а замовник послуги, в свою чергу, зобов'язується сплатити усі поточні витрати, пов'язані з зачаттям, вагітністю та народженням дитини, і винагороду сурогатній матері. Таким чином, предмет договору сурогатного материнства становлять фактичні послуги сурогатної матері з зачаття, виношування, народження дитини і передачі її для реєстрації в якості своєї генетичним батькам. А сторонами є: 1) замовник — сімейна пара, або неодружені чоловік чи жінка, оскільки імперативних обмежень закон не містить, а судова практика пішла шляхом визнання права на батьківство неодружених людей; 2) сурогатна матір — дієздатна жінка, яка відповідає вимогам бути сурогатною матір'ю і бере на себе обов'язок пройти процедуру екстракорпорального запліднення; 3) медичний заклад, що є акредитованим МОЗ України для проведення таких процедур. За неналежне виконання договору сурогатного материнства настає цивільно-правова відповідальність. Якщо договір сурогатного материнства укладався як трьохсторонній — він є трьохстороннє зобов'язуючим, а отже відповідальність може настати для трьох сторін — медичного закладу, замовників, сурогатної матері.

Підстави настання цивільної відповідальності за невиконання або неналежне виконанням договору сурогатного материнства мають традиційну чотирьохланкову структуру: протиправна поведінка, шкідливі наслідки, причинно-наслідковий зв'язок, вина суб'єкта.

Основні умови настання цивільно-правової відповідальності — це: повне або часткове невиконання сторонами програми сурогатного материнства; приховування важливих фактів або надання завідомо неправдивих відомостей; неякісно проведені медичні процедури; недодержання сурогатною матір'ю приписів лікаря або вимог замовників щодо розпорядку дня, образу життя, харчування тощо; недотримання замовниками строків виплати грошового забезпечення сурогатної матері; відмова сурогатної матері віддати дитину для її реєстрації в якості дитини замовників; відмова замовників прийняти народжену дитину.

Обов'язком замовників послуги — генетичних батьків є оплата послуг сурогатної матері. При порушенні строків оплати необхідно застосовувати загальні правила, що регламентують порядок платежів і розрахунків між сторонами, якщо в договорі не зазначено інше. Сурогатна матір має право і на компенсацію їй грошової винагороди в обумовленому розмірі, якщо програма сурогатного материнства була припинена за волею замовників. Замовники, в свою чергу, мають право на відшкодування збитків, якщо сурогатна матір порушувала умови договору, чим призвела до заги-

білі ембріону або іншим чином ускладнювала процес реалізації програми сурогатного материнства.

Якщо сурогатна матір відмовиться від передачі дитини замовникам, за чинним законодавством необхідно застосовувати норми про неустойку, хоча більш логічним було б і відшкодування моральної шкоди. Внаслідок цього необхідно розширювати ч. 2 ст. 23 ЦК України, додаючи п.5 «в інших випадках, встановлених законом» і деталізуючи цю норму на рівні спеціального нормативного акту.

Список літератури

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page2>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>.
3. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page2>.
4. Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій: Наказ МОЗ України від 23.12.2008 № 771 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0263-09>.
5. Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 роки»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 № 244-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/244-2006-p>.
6. Про затвердження Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 № 1849 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1849-2006-p>.
7. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8282&skl=7.
8. Пестрикова А. А. Суррогатное материнство в России: монография / А. А. Пестрикова. — Самара: Самар. гуманитар. акад., 2008. — 180 с.
9. Митрякова, Е. С. Правовое регулирование суррогатного материнства в России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. С. Митрякова — Тюмень: РГБ, 2007. — 175 с.

А. С. Коломиец

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
пл. Свободы, 4, Харьков, 61077, Украина

ДОГОВОРНАЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕНАДЛЕЖАЩЕЕ ОКАЗАНИЕ УСЛУГ СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Резюме

Статья посвящена анализу гражданско-правового договора суррогатного материнства и оснований наступления договорной ответственности в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения сторонами данного договора его условий.

Ключевые слова: договор суррогатного материнства, гражданско-правовая ответственность.

A. Kolomiets

Kharkiv Karazin National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Freedom sq., 4, Kharkiv, 61077, Ukraine

**CONTRACTUAL CIVIL LEGAL RESPONSIBILITY IN SURROGACY
RELATIONSHIPS**

Summary

The article deals with the analysis of a civil contract of surrogacy and bases offensive contractual liability in the case of non-fulfillment or improper fulfillment by the parties of this agreement the terms and conditions.

Key words: surrogacy contract, civil liability.